

Waar halen we in de toekomst de gezinsverzorgsters vandaan?

Mevrouw dr. H. Verwey-Jonker,
socioloog

Onlangs¹ is becijferd, dat wij in Nederland – willen we op een redelijke wijze in de behoefte aan gezinsverzorging voorzien – zouden moeten beschikken over 11.000 vaste krachten. Dit komt neer op één vaste kracht per 1000 niet bejaarde inwoners of één per 318 gezinnen.

Zoveel gezinsverzorgsters en vaste helpsters hebben we niet: er waren er — om precies te zijn — per 1 februari 1967 8957, waarvan ruim de helft gediplomeerd gezinsverzorgster was. Het rapport, waaraan de boven gegeven becijfering ontleend is, constateert daarom, dat er binnen korte tijd een aantal van ruim 2000 vaste krachten bij zou moeten komen en vervolgt dan:

uitgaande van de beschikbare cijfers over het verloop van krachten, o.a. door huwelijk, (zou er dan) ongeveer een derde deel van het totaal aantal vaste krachten, dus ongeveer 3700 vaste krachten jaarlijks, als aanvulling moeten zijn om dit aantal op peil te houden, waarbij dan de bevolkingsuitbreiding nog buiten beschouwing is gelaten.

Dit laatste betekent, dat er — ook nadat de achterstand is ingelopen — ieder jaar een kleine vier duizend meisjes bereid moeten worden gevonden het beroep van gezinsverzorgster of -helpster in vaste dienst op zich te nemen en dat van hen de helft, dus een kleine twee duizend bereid moet zijn een der opleidingen te gaan volgen, willen we tenminste de verhouding van één opgeleide gezinsverzorgster op één helpster ongeveer handhaven.

Op dit moment kunnen we dit aantal zeker niet bereiken: pas in de cursus 1965/66 kwam het totaal aantal voor het diploma geslaagden uit boven de 1000 per jaar.

In de jaren daarvoor lag het rondom de 900. De

vraag is nu: is er een reële kans om dit aantal binnen afzienbare tijd op te voeren en zullen we dus op den duur aan een redelijke voorziening toekomen? De bedoeling van dit artikel is om deze vraag van alle kanten onder ogen te zien.

Het eerste punt, dat dan in aanmerking komt, is dit: was er de laatste jaren een snelle toeneming te zien in de belangstelling voor dit beroep? Dit zou zo vreemd niet zijn, want het is een betrekkelijk nieuw beroep, velen hebben er misschien pas van gehoord en hebben de weg nog niet gevonden naar één der opleidingen of naar een instelling voor gezinsverzorgster. In dat geval zouden we ons alleen hebben af te vragen of de trend doorgetrokken zou mogen worden en hoe snel dat dan zou gaan.

Nu is er, helaas, een aantal feiten aan te wijzen, waaruit blijkt, dat die toename niet zo duidelijk trendmatig omhoog loopt. Weliswaar is het aantal geslaagden in de cursus 1965/1966 hoger dan ooit, maar uit de gegevens betreffende de opleidingen blijkt ook iets anders: de toename van het aantal gezinsverzorgsters in opleiding blijft achter bij de toename in andere vergelijkbare beroepsopleidingen.

1 Rapport betreffende de minimale omvang en organisatie van de instellingen voor gezinsverzorging, uitgebracht door de organisatiecommissie van de Centrale raad voor gezinsverzorging, juli 1967.

We kunnen dit afleiden uit de gegevens van het Sociaal-pedagogisch onderwijs² over 1965, 1966 en 1967. Het aandeel van de leerlingen op de scholen voor opleiding van gezinsverzorgsters in het totaal van dat soort onderwijs (waartoe o.a. ook de maatschappelijk werk opleidingen behoren) liep in die jaren terug van 19,1 via 18,7 tot 17,3%.³ Nu kan dit natuurlijk aan allerlei factoren geweten worden, waarvan het tekort aan opleidingsgelegenheid er één zou kunnen zijn. Maar in dat geval zou je moeten verwachten, dat het aanbod van krachten, die niet in de scholen zijn opgeleid, in de laatste jaren sterk zou zijn toegenomen. Dit nu is niet het geval: tussen 1963 en 1965 is er wel een snelle toename van de vaste helpsters geweest, daarna bleef het vrijwel stationair.

Als de versterkte toeloop er de laatste jaren niet is geweest, is de tweede vraag of zij er zou kunnen komen. Of men er in zou kunnen slagen dat te bewerkstelligen, bijv. door een intensieve propaganda voor het beroep of wervingen voor de opleidingsscholen. Ook zou men nieuwe opleidingen kunnen openen in daarvoor in aanmerking komende delen van het land.

Men moet dan echter wel de vraag stellen, waar de nieuw gerecruteerden vandaan moeten komen of liever, wat ze zouden gaan doen als de propaganda eens geen vat op hen had.

Het antwoord is niet zo heel eenvoudig omdat dat nog nooit expliciet is onderzocht en omdat we van de achtergrond van de beroepskeuze en van de motieven, die de meisjes leiden, nog maar heel weinig weten. Wat we wel weten is iets over de vooropleiding, die met name de leerlingen van de opleidingsinstituten voor gezinsverzorgsters hebben gevolgd. Daaruit blijkt, dat deze in 1967 voor 66% afkomstig waren uit het nijverheidsonderwijs voor meisjes, 19% had alleen gewoon lager onderwijs gevolgd, 9% de muloschool en nog eens 5% een andere vooropleiding.⁴

Een van de vragen, die dus in aanmerking komen is of men onder de meisjes, die een van de n.o.-opleidingen volgen of gevolgd hebben, nog in sterkere mate kan recrutereren voor de opleidingen voor gezinsverzorgsters. Er zijn twee omstandigheden, die

het bijzonder moeilijk maken om op deze vraag een duidelijk antwoord te geven.

In de eerste plaats is juist in deze sector de laatste tijd het aantal aansluitende beroepsopleidingen enorm toegenomen: het Nijverheidsonderwijs voor meisjes leidt tegenwoordig op voor verkoopster, kinderverzorgster, verpleegster, kapster, maar ook voor functies buiten de sfeer van de verzorgende beroepen: apothekersassistente en eenvoudige kantoorberoepen. Het is nog niet mogelijk een duidelijk beeld te krijgen van alle „stromen”, die van dit soort onderwijs de maatschappij ingaan, laat staan een vergelijking te maken met vroeger jaren. De tweede omstandigheid is het feit, dat de opleiding voor gezinsverzorgster eigenlijk geen „aansluitende” opleiding is: ze wordt veelal gekozen op wat oudere leeftijd door meisjes, die de school al enkele jaren achter zich hebben.⁵ Uit elk van de bovengenoemde beroepsopleidingen zouden dus in principe wel gezinsverzorgsters kunnen komen, maar gebeurt dat inderdaad?

Gezien de structuur van de vrouwelijke beroepsbevolking en de ontwikkelingen daarin, is dit laatste niet zeer waarschijnlijk; vergelijking tussen 1947 en

2 Mededelingen Centraal Bureau voor de Statistiek januari 1965, februari 1966, januari 1967.

3 Het zou wellicht beter geweest zijn de groei van het aantal gezinsverzorgsters in opleiding te vergelijken met die van degenen, die in opleiding zijn voor andere verzorgende functies, zoals kraamverzorgsters, bejaardenverzorgsters, enz., omdat deze in niveau en opleidingseisen dichter bij de gezinsverzorgsters staan dan leerlingen van de Sociale Academie. Er waren echter geen cijfers beschikbaar om deze vergelijking te maken.

4 Zie de hierboven geciteerde Mededelingen bij noot 2.

5 Wij zijn attent gemaakt op de nieuwe opleiding gezinsverzorging, welke in het kader van de Mammoetwet door een Werkgroep S.P.O. II is geadviseerd en waarin bepleit wordt de opleiding te doen aansluiten op 3-jarig MAVO of op L.B.O.H.-t. Daarnaast en los daarvan is een conceptplan voor een éénjarige opleiding voor gezins^helpster in het kader van een leerlingenstelsel opgesteld door een ambtelijke werkgroep van het Ministerie van O. en W., waarbij een aansluiting op het L.B.O.H.-p wordt beoogd. Bij realisatie van een en ander zal de aansluiting en de doorstroming met betrekking tot de gezinsverzorgstersopleiding sterk bevorderd worden.

1960 laat ons nl. twee ontwikkelingen zien, die vermoedelijk na 1960 nog versterkt zullen zijn: een afname van het aantal meisjes zonder beroep en een toename van het aantal meisjes, dat op school gaat. De cijfers zijn als volgt:

Vrouwelijke bevolking 14 tot 24 jaar in percenten

	In beroep	Schoolgaand	Zonder beroep
1947	57	17	25
1960	61	25	14

Hierbij moet men in aanmerking nemen, dat er bij de meisjes, die „geen beroep” opgeven en die ook niet meer naar school gaan, een aantal is, dat in het ouderlijk huis een onmisbare functie vervult en dat er ook invalide en debiele meisjes tussen zitten. Uit de groep zonder beroep zal men daarom — in tegenstelling tot vroeger — niet veel toeloop tot een beroep meer kunnen verwachten. De geringe toename van het percentage meisjes, dat een beroep uitoefent, begint velen dan ook zorgen te baren: men wijst dan op de dalende huwelijksleeftijd, waardoor het aantal beschikbare vrouwelijke arbeidskrachten nog kleiner wordt en op de geringe bereidheid van gehuwde vrouwen om te blijven of terug te komen in het arbeidsproces.

Van alle werkende vrouwen in Nederland werkt ongeveer 30% in beroepen, die direct met het huishouden te maken hebben, waaronder ook de gezinsverzorgsters en -helpsters worden gerekend. De kans om dit percentage nog omhoog te brengen lijkt gering, met name in verband met de toegenomen belangstelling voor het onderwijs. Veel meisjes, die vroeger niet veel andere keus hadden dan een beroep dat met het huishouden verband hield, zullen nu immers in andere vrouwelijke beroepen, met name in winkels en kantoren, emplooi kunnen vinden. Binnen die dertig procent vinden we ook allerlei beroepen, waarin een stijgende vraag bestaat, bijv. dat van kapster, van serveerster, van verpleeghulp. En dit zijn juist de beroepen, waarvoor — naar boven werd uiteengezet — de laatste jaren opleidingen binnen het Nijverheidsonderwijs zijn gestart.

De conclusie van dit alles kan niet anders zijn dan deze: de werving voor het beroep van en de opleiding

voor gezinsverzorgsters zal in de komende jaren een zware concurrentie ondervinden van andere beroepen en andere opleidingen, die ten dele in dezelfde sfeer liggen en dezelfde vaardigheden en vooropleidingen vragen. Helemaal afgezien van de vraag of er een grotere bereidheid bij de meisjes zou kunnen worden aangekweekt — een vraag waar we niets over weten — zal dit een ernstig beletsel zijn voor snelle toeneming van het totale potentieel.

Misschien kunnen we de situatie het best kenschetsen door de gezinsverzorgstersopleiding en het beroep beide te zien in relatie tot het gehele proces van *professionalisering van de vrouwenberoepen*. Toen het beroep opkwam en de opleidingen werden geschapen, was er belangstelling voor omdat het gelegenheid bood voor het verwerven van een diploma en het uitoefenen van een echt beroep in een sector, waarin dergelijke opleidingen en diploma's nog schaars waren. Nu de gedachte van een beroepsopleiding voor meisjes algemeen ingang gevonden heeft, is er geen waarborg, dat er een voortdurende en toenemende belangstelling zal zijn. Integendeel, nu gaan er belemmerende factoren meespreken: het later starten van de opleiding: de meeste meisjes beginnen die graag direct aansluitend op het basisonderwijs; de internaatsvorm van de opleiding is voor velen ook een bezwaar en ten slotte het feit, dat gezinsverzorgster een beroep is, dat men geacht wordt alleen te kunnen uitoefenen, als men geen eigen gezin en huishouding heeft.

Ik krijg de indruk, dat het laatste steeds zwaarder gaat wegen bij de beroepskeuze voor meisjes: sinds er gediscussieerd wordt over de vraag of getrouwde vrouwen een beroep mogen — en zelfs moeten — uitoefenen, komt bij vooruitziende ouders en hun dochters de vraag op: welke beroepen zouden voor een combinatie van huwelijk en beroepsuitoefening geschikt zijn? Bepaalde beroepen en vakken springen dan direct in het oog, zoals die bij het onderwijs — schooluren en vakanties van moeder en kinderen vallen dan immers samen — en alle werkzaamheden, die men in halve dagtaken uitoefenen kan.

Nu is het bij de gezinsverzorging al jaar en dag gewoonte om onderscheid te maken tussen gezinsverzorgsters en -helpsters en die laatste (ongediplo-

meerde) categorie weer te verdelen in helpsters in vaste en die in losse dienst. De laatste zijn overwegend getrouwde vrouwen, de beide andere zijn als regel ongetrouwd. Het is duidelijk, dat deze feitelijke situatie geen plaats biedt aan de opgeleide maar getrouwde gezinsverzorgster. Aan haar is bij deze indeling eenvoudig niet gedacht. Toch had men wel eens aan haar bestaan kunnen denken, want er moeten er honderden in Nederland rondlopen. Wanneer er inderdaad n.l. ieder jaar een aanvulling van het vaste korps nodig is van een derde van het totaal aantal aanwezige krachten (zie het eerder geciteerde rapport) dan leert een klein rekensommetje, dat de meeste in internaten opgeleide gezinsverzorgsters in Nederland binnen de drie jaar getrouwd zijn. En wat doen ze dan verder met hun opleiding en hun ervaring? Gaat men uit van het totaal aantal gezinsverzorgsters, dat in Nederland is opgeleid, dan komt men tot een aantal van ongeveer 16.000. Daarvan zijn er ongeveer 4500 thans nog in dienst van een der instellingen. Van de overige 11 à 12.000 zal de overgrote meerderheid gehuwd zijn. De oudste groepen onder hen zijn thans zeker in de periode van de grote kinderen gekomen en zouden wellicht al wat meer tijd hebben voor werk buitenshuis.

Er is — in het licht van de bovenstaande overwegingen — geloof ik reden om ons te bezinnen op de wenselijkheid om nieuwe wegen te zoeken. Zelf zou ik dat vooral willen doen in de richting, waarin steeds gekeken wordt als het om aanvulling van tekorten bij de vrouwelijke beroepsbevolking gaat: naar de gehuwde vrouw. Dat betekent, dat men af zal moeten stappen van de gedachte dat gehuwde vrouwen alleen als tijdelijke kracht kunnen worden aangenomen en alleen als helpsters. Dat betekent ook, dat men eventueel gezinsverzorgsters voor halve dagen zal moeten inschakelen. Het betekent misschien, dat men de opleidingen zal moeten openstellen voor getrouwde vrouwen — en dan kunnen het geen internaatsopleidingen meer blijven. Ik weet wel, dat het niet zo gemakkelijk zal zijn voor besturen en instellingen om in deze richting te gaan

denken of experimenteren. Ik vermoed ook, dat er onder de opgeleide gezinsverzorgsters, die inmiddels getrouwd zijn, nogal wat bezwaren zullen ontstaan tegen het opnieuw opnemen van hun oude beroep. Immers, ze hebben zo zeer geleerd, dat hun beroep de volledige inzet van de hele persoon eist, dat ze zich niet kunnen voorstellen, dat het met een eigen huishouding te combineren zou zijn. Bovendien zien we het verschijnsel, dat veel huisvrouwen wel halve dagen willen werken, maar dan niet in een vak, dat met het huishouden verwant is: ze gaan dan liever naar een fabriek of een kantoor.

Toch zit hierin ook een kwestie van opvoeding en gewenning: wanneer aan meisjes in opleiding voor welk beroep dan ook wordt voorgehouden, dat ze beter kunnen stoppen met werken gedurende de eerste jaren van hun moederschap, maar dat er plaats voor hen is, zodra ze in hun beroep terug willen komen, liggen de zaken al heel anders. Verstandige en vooruitziende werkgevers maken dan dat terugkomen nog iets gemakkelijker door in de periode van het jonge moederschap de band met het bedrijf niet te verbreken. Men kan dat op verschillende manieren doen: door toezending van een personeelsblad, door regelmatige praatavonden, later door refreshercourses.

Ik zou niet weten waarom deze methoden niet — op aangepaste wijze — door besturen van sociale organisaties zouden kunnen worden gebruikt.

In elk geval geloof ik, dat deze weg — die van het weer-aanstellen van de inmiddels gehuwde en ouder geworden, maar nog lang niet oude gezinsverzorgster — een zekerder weg is naar een voldoende voorziening in dit nuttige beroep dan enige andere kan zijn. Jonge meisjes worden schaars op de arbeidsmarkt en het is niet langer verantwoord geheel op hen te steunen. Ze gaan bovendien zelf ook meer en meer letten op de mogelijkheden voor later. Wil men de opleidingen stimuleren en op den duur een adequate voorziening van de bevolking op het gebied van de gezinsverzorging bereiken, dan moet er in deze richting worden verder gedacht.